65.532

KISFALUDY SÁNDOR ÉS A NÁDORI UDVAR

— ADATOK PETRICH ANDRÁS ÉLETTÖRTÉNETÉHEZ —

IRTA

GÁLOS REZSŐ

KÜLÖNLENYOMAT A PANNONIA 1937-IK ÉVFOLYAMÁBÓL.

Lajosnak, szeretettel.

Rezső.

1 9 3 7

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.

65.532
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
B 2208/1988
LEÍTÁRI SZÁM
R2

Felelős kiadó: Gálos Rezső.

1.

KISFALUDY SÁNDOR 1805 őszén felesége kámi (vasmegyei) birtokáról anyjától örökölt sümegi kúriájába költözött. A franciskánusok Maulbertsch díszítette templomának terén, a szép, barokk püspöki palota tőszomszédjában ma is meglevő Sándorfi-lakban dolgozgatott, néki legkedvesebb „kölyke", a *Somló* befejezésén s eleddig írt munkái kiadásának előkészítésén — Péteri Takáts József az új országgyűlésre akarta őket megjelentetni — amikor újból nemesi fölkelés híre kezdte járni.

Az 1807 évi országgyűlés bonyodalmaitól Bécsben jóelőre is féltek — francia bujtogatóktól tartottak — s azért gondosan előkészítették azt. Az udvar már 1806 novemberére össze akarta hívni, de óvatosságból a következő tavaszra halasztotta.

Az országgyűlés Napoleon imént volt elvonulása nyomán egészen a háború jegyében folyt le: a királyi propoziciók gerincét a hadkiegészítés, ellátás, elszállásolás és a pénzügyi kérdések alkották. Az új napoleoni mozdulatok, új háború s vele a nemesi fölkelés új meghirdetése már előre vetették árnyékukat. Kisfaludy Sándor nem volt gyáva ember, a napoleoni harcok során Itália napsütötte Kanaánjában és a svájci vadregényes bércek között, sokszor volt részese életveszedelmes jeleneteknek. Most sem akart kibújni hazafias kötelessége alól. De, hogy még mindig fiatal házaséveinek derűs boldogságát élte, ezúttal jobb beosztásba kívánkozott: éppen azért a népszerű nádorral kereste az érintkezést.

Az út hozzá két írótársának a barátsága volt. Az egyikkel, Verseghy Ferenccel, Gr. Szapáry János főudvarmester leányának nevelőjével, aki 1806. december 15. óta magának a nádornak

is nyelvmestere, nemrégiben kezdett levelezni,[1] s Verseghy hálával emlegette, hogy az *Aglája* és a *Rikóti* végső simításához a még fogságában olvasott *Kesergő Szerelem* adta a kedvét.[2] József nádornak — bár az udvarnál többször is szemére vetették, hogy a Martinovits-összeesküvésnek fölségárulásért tíz esztendővel ezelőtt halálraítélt, csak kegyelemből nyolc évi börtönt szenvedett részesét házában megtűri[3] — Verseghy Ferenc, a még mindig derűs kedélyű, művelt, tapintatos viselkedésű pap, kedves embere volt. Az udvarnál azonban nagyobb befolyása volt a másik jóbarátnak, Görög Demeternek. Hozzá sokkal régibb és erősebb szálak fűzték költőnket: gárdista-korának forróemlékű éveiben barátkoztak össze, mikor Görög még Esterházy hercegék nevelője volt, Kisfaludy pedig, a daliás testőr, Medina Mária karjaiban élte világát. Görögnek küldte el megőrzésre francia fogságából első verseit, hozzá sietett elsőnek, mikor a klagenfurti kalandos farsang után, illatos májusban, a szép grófnéval útja delizsáncon újra Bécsbe vitt, hogy onnan a németországi harcokba siessen. Azóta tekintélyben mindketten nagyot nőttek. Görög Demeter a fölvilágosodással ösmerkedő, azt terjesztő bécsi nevelők, érdemes írók sorából udv. tanácsossá emelkedett s a trónörökösnek lett a nevelője; Kisfaludyból pedig a *Himfy* ünnepelt költője lett, jómódú dunántúli gazda, Zala vármegye táblabírája. Bécsi barátai, Görög Demeteren kívül különösen Péteri Takáts József, ezután sem hagyták cserben. Takátsnak nagy része volt benne, hogy Himfy Lizájához jutott;[4] anyagilag is segítette a *Himfy* kiadását.[5] Görögről pedig büszkén írja költőnk Kazinczynak,[6] hogy munkái 1807-es kiadásának velin-példányait jórészt lefoglalta „a' magyarul tanuló Királyi Herczegek számára."

Most is bátran fordulhatott Göröghöz, akit a királyfiakkal a Napoleon közeledtével növekvő veszedelem ellen Ferenc király Budára küldött. Sógora, Bezerédy György — a másik Szegedy-

---

[1] Kisfaludy Sándor levele nincs meg; hogy az *Aglája* megjelenése alkalmából üdvözölte Verseghyt, kitűnik ennek válaszából, 1806. november 11. (Kisfaludy-Társaság Levéltára; a továbbiakban: *KTL)*

[2] Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái *(HhM.)* 1931. 543. l.

[3] *József nádor iratai.* Kiadta Domanovszky Sándor. III. k. 1929. 454. és 593. l. — HhM. 51. l.

[4] HhM. 1931. 18—23. l.

[5] U. o. 30—31. l. és Győri Szemle 1930. 180. l.

[6] *Kisfaludy Sándor minden munkái.* Kiadta Angyal D. *(MM.)* 1892. VIII. 149. l.

leány férje — viszi a levelet magával,[7] hogy „személyesen és egyenesen önnön kezeibe adja" Görögnek, akinek „cultivatióját is meri ajánlani." Ha tudjuk, hogy ugyanekkor a császárnak és a nádorispánnak is írt, alig kétséges, hogy miről volt szó. Kérése egyelőre nem volt időszerű; de Kisfaludy nem hagyta félben a dolgot; s Beckers József gróf, József nádor főhadsegéde útján végső simításra a *Hazafiúi Szózat* tervét, majd fogalmazványát is a nádor elé terjesztette. Beckers 1808. december 11-én értesítette őt, hogy a fenség az insurrectióban tehetségének megfelelő helyet fog részére kijelölni.[8] Bizonyos, hogy a *Hazafiúi Szózat*nak is része volt a kedvező beosztásban; költőnk célt ért: mikor a nemesi fölkelést meghirdetik, mint József nádor szárnysegéde kerül a táborba. Eleinte Budán vannak. A „falusi ember" 1809. május 26. óta „a legnagyobb kanállal" ebédel a monarchiában: a császárnéval és a császári hercegekkel;[9] de a pompás ünnepekre bekövetkeznek a háborús hétköznapok is s a győri csatában már majdnem a franciák kezére kerül. Nagyobb veszedelem azonban nem érte. A főhadiszálláson az események középpontjában van. A nádor reábízza az eseménynapló vezetését[10] s ebből alakul ki később az utolsó nemesi fölkelés története.[11]

A nádori szálláson a komoly helyzetekben is nyugodt a légkör, érzik, hogy a napoleoni veszedelem a végét járja. Kisfaludy Sándort már csak azért is megbecsülik, mert a nádor nagyon szereti. Ennek egyik bizonysága, hogy mikor János öccse — a katona — meglátogatja, a nádor nemcsak bemutattatja magának, hanem ebédre is meghívja asztalához.[12] Sándor, a volt testőr jól ismeri az udvari szokásokat. Tapintatos, előzékeny ember, jó csevegő, társaságban derűs, rokonszenves. Nem nagy szál katona, de mégis daliás ember — mikor utóbb Budán egy berlini festő, Mr. Neisak (100 forintért) lefösti, — büszkén írja feleségének, hogy a festőhöz az asszonyok és leányok valósággal búcsút jártak.[13] Már bevonulásakor is úgy összecsókolták, hogy „a' sok

---

[7] Géfin Gyula, *Kisfaludy Sándor kiadatlan levelei.* Győri Szemle, 1933. 212. l. (1807. május 8.)

[8] HhM. 547. l.

[9] MM. VIII. 171. l.

[10] *József nádor iratai.* Id. kiad. IV. k. 1935. 468—892. l. Domanovszky az egészet közli. — De v. ö. IK. 1937. 207. l.

[11] HhM. 65—326. l. az egész közölve.

[12] MM. VIII. 246. l.

[13] U. o. VIII. 269. l.

Aszszony 's Leánycsók" — írja — még most is bizsereg benne. „Találljátok elő, melyik volt légyen ezek közül legcsípősebb? Tartsatok ez eránt egy nagy aszszony Tanácsot 's azután írjátok meg — háború lessz-e vagy békesség."[14] Most egy darabig még nincs gondja csókokra: szellemességei sok jóbarátot szereznek neki katonáéknál, akik költői dicsőségét is jólösmerik. Mikor 1809 szeptemberében Ferenc király a fölkelők csapatait megszemléli, még a német generálisok is emlegetik munkái hírét,[15] Chasteler altábornagy pedig a *Himfy*-ből és a *Regék*-ből idézget is, sőt annyira ösmeri munkáit, hogy németül is, franciául is elmondja, ahol feladják neki.[16] Lehet ebben költőnk részéről egy kis dicsekvés, és nem kevés túlzás is — de Chasteler maga is poétaember volt, akinek dícsérete (különösen az eredetiséget és a gondolatok gazdagságát értékelte), jól eshetett Kisfaludynak. Chasteler egyébként is több volt az átlag-katonánál, műszaki képzettsége volt s — miként Kisfaludy is, nagy barátja a női nemnek. Költőnk még feleségét is óvja tőle: ha Sümegen találja, bizonyára udvarolni kezd neki,[17] óvakodjék tőle, mert hírbe hozza; de azért becsülettel bánjon vele, mert, ha elkezdi, goromba is: „ellenben a' sokát okosan kerűllyed." — Ott volt a főherceg vezérkarában a két ifjú Széchenyi is, Pál és István gr.,[18] Kisfaludy már itt is ösmeri a „Stefferlt", akit e nevével levelezésében később is emleget. A nem kedvelt Amade Ferenc grófon kívül is több dunántúli mágnással, nem egy zalai nemes atyafival találkozott össze a táborban; a főhadiszálláson sok mindenki megfordult, s Kisfaludynak egy esztendőn át alkalma nyilt sok új emberrel is megösmerkedni. Mert költőnknek a harcok befejeztével, sőt az insurrectió hazabocsátása (1809. december 18.) után is egy darabig a nádor mellett kellett maradnia. A nádor már december 12-én visszatért Budára s vele Kisfaludy Sándor is.

Az udvari hírek azt regélték, hogy József kir. herceg a jövőben is nagyobb állást és szerepet szánt kedvelt emberének. De a még mindíg szerelmes Kisfaludy, aki a táborban is azt tartotta, hogy a feleségét szerető házasember csak félkatona[19] s még mindíg „első szerelmének erős indulatjával", úgy szereti Rózit, hogy

---

[14] U. o. VIII. 225. l.
[15] U. o. VIII. 221. l.
[16] U. o. VIII. 203. l.
[17] U. o. VIII. 245. l.
[18] HhM. 222. l.
[19] MM. VIII. 196. l.

ha ideje volna rá, *Himfy*-nek egy új része születnék, nem vágyódik hivatalokra, csak haza Sümegre, feleségéhez — s az eke mellé... Ha az ablakon kinéz, látja, amint a főherceg kertjében dolgozgat — ezt szeretné már Sümegen maga is tenni. Hiába is fordul meg az udvarban az „Olympus minden istennője", nem akad köztük, akivel kedve volna másodszor is szót érteni — a gondolatai otthon járnak: a ház elé ültessenek három hársfát, a kertbe meggyfákat...

Miközben a gondolatai hazajárnak, szorgalmasan dolgozik hivatalában. Beckers betegeskedik. Neki pedig a háborús irattárat rendeznie kell, a még folyamatban levő iratváltásokat, aktákat be kell fejeznie. Karácsonykor néhány boldog hetet töltött otthon s most ismét arra gondol, hogy közben hazamegy s majd visszatér elvégezni a dolgát; de ismert takarékossága visszatartja, fél a költségektől, inkább egyhuzamban marad továbbra is Budán. Pompás lakosztálya van a királyi palotában s a nádor asztalánál eszik. Jókedvben vannak, minden pletykát hallanak és sok anekdota járja, különösen Napoleon és Mária Lujza házasságáról: az udvarhölgyek nyelve senkit sem kímél. Az enyhébbek közül való, hogy mi a különbség a császári és a parasztlakodalom között: a parasztok csak a lakodalom után verekednek — úgymond — a császárok ezt már a lakodalom előtt elintézték. Egy-egy bonmot is járja: Napoleon legyőzte a világot, Mária Lujza Napoleont, Ferenc császár pedig önmagát. (Ezt versben is tudják.) S a rosszmájúak elmondogatják:

Durch Röcke und Hosen
vereinigen sich
Österreicher und Franzosen.

Minderről, hűségesen beszámol leveleiben feleségének; maga is sokat derűl rajtuk — de pipája mellett (munka közben „úgy füstöl, mint egy vulkán"), meg-megszállja a komoly aggodalom is, s a régi dicsőség konzervatív lantosa fölsóhajt: „Gott gebe es nicht, daß das itzt lebende Geschlecht verdammt sey zu sehen, wie alles Alte zu Grunde geht, und alles Neue entsteht!"[20]

Igen, a nemesi fölkelés is a multak szép hagyománya volt, s egyre inkább érzi, hogy nemcsak a dicsőség mult el felőle, hanem még a híre is elromlott. S mikor a császári kézirat megérke-

---

[20] L. a fentieket egyenként az u. ott VIII. 195—277. l. közölt levelekben és Horváth Konstantin cikkében: *Szegedy Róza levelei Kisfaludy Sándorhoz.* Győri Szemle, 1930. 122. és 243. l.

zik, hogy Ő Felsége a fölkelés őszinte történetét kívánja megismerni s a nádor a munkát reá bízza; fölcsillan benne a nagyszerű életcél: a nemesség látszólag megrozsdásodott becsületét ki kell fényesítenie és pedig a valóság emlékeivel. a „Lumpenadel"-ből ki kell újból a nemesség méltó tekintélyét hámoznia — a történelmi igazsággal, amelyet leginkább egy lipcsei röpiratban is megjelent ismert anekdota támogatott. Ez utóbbi szerint Alvinczy generális nagy kísérettel a Buda felé özönlő insurgensek elé ment és megállítván, szidalmakkal illette őket. „Erre egy tiszamelléki insurgens elő áll, 's így szólal fel: Hát kend az az Alvinczy, ki nekünk ilyen fegyvert adott? Nem ... ná meg ezt a pisztolyt?"[21] Kisfaludy a nádorral és Beckers gróffal együtt legjobban tudta, „daß die Insurecction durch den kriegerischen Geist ihrer ruhmwürdigen Voraltern beseelt, das heldenmüthige Herz im Busen trug und die hohe Vaterlandsliebe fühlte, so die Nation von jeher ausgezeichnet.[22] Ezt kellett bebizonyítania: evvel a célkitűzéssel, mely sok átszenvedett keserűség után is, haláláig lelkesítette, tért most április 8-án haza, Sümegre. Úgy érezte, hogy Beckers támogatásával ezt a munkát otthon is el tudja végezni. Annál inkább, mert helyébe — a nádor rokonszenvének újabb jeléül — János öccse került, s mert avval a tudattal ülhetett kocsijára, hogy a nádor szeretetét és jóindulatát minden időkre magával viszi.

De vitt magával egyebet is: új ihletet a munkára.

Megpróbáltam bizonyítani, hogy költői alkotásainak első csoportja 1809-ig mind szerelmének emlékeiből táplálkozott, sőt minden ilyen élményét kimerítette. E csoportot Liza-ciklusnak neveztem.[23] A *Hazafiúi szózat*, a *Lóra nemes*[24] csak első hangjai voltak az insurrectió ihlette új tárgykörnek, amelyből hamarosan Hunyady-drámája[25] s a „nemesházi rajzolatok", különösen a *Lelkes Magyar leány* és az *Érdemes kalmár* ihlette *Dárday-ház* születtek.[26] A *Bánkbán* gondolata is rég kísértett benne: a dráma

---

[21] Kisfaludy Sándor levele Kossuth Lajoshoz, 1844. május 20. — MM. VIII. 645—646. l.

[22] *Geschichte der Insurrection.* HhM. 277. l.

[23] *Husz év története Kisfaludy Sándor életéből.* HhM. 1931. 24. l. — L. még Horváth János, *Kisfaludy Sándor.* 1936. 36. l.

[24] Császár Elemér, *Az utolsó nemesi fölkelés a magyar irodalomban.* 1909. 321. l.

[25] *A Dunántúl a két Kisfaludy költészetében.* 1927. 37. l.

[26] U. o. 48. l. és Győri Szemle 1933. 215. l.

technikájára Károly öccsének irígyelt példája tanította[27] — de a tárgykört az insurrectióból vitte haza a sümegi udvarházba.

Vitt haza egy csomó pénzt is. Őrnagyi fizetését a táborban nem volt mire elkölteni. Még idejében — a devalváció előtt — érezvén a drágaság növekedését, mindent bőven bevásárolgatott; a termények árának emelkedése számára csak vagyonosodást jelentett; jómód és gondtalanság elé nézett, amely még melegebbé és szebbé tette családi életének boldogságát.

S magával vitte két magasrangú katonatiszt megbecsülését és barátságát. Mindkettő sokat jelentett számára, s az egyik, származására, dunántúli magyar, sokat jelent a magyar kultúra számára ma is; többet, mint amennyire méltatták. E két emberrel, s e két ember és költőnk barátságával akarok az alábbiakban foglalkozni.

2.

A két ember: Beckers ezredes és Petrich tábornok. Mindkettő évtizedeken át kimagasló alakja a nádori udvartartásnak, mindkettő végigélte az utolsó nemesi fölkelést, mindkettő talpig katona — és mégis, egyik a másiknak tökéletes ellentéte, akik sohasem értették meg egymást. Beckers a vérbeli osztrák katonatiszt, parancsoláshoz és engedelmességhez szokott, a fenségekkel szemben igazi „udvari ember", lefelé igazságos, de feszes és kemény; Kisfaludy Sándor közvetetlen fölebbvalója. Későn nősül, mégis hamar megszokja felesége uralmát. Sok benne a sértett hiúság, de merevségében is van valami szíves udvariasság. Leginkább az hiányzik egyéniségéből, ami Petrichre a legjellemzőbb: a jó kedély. Beckers a nádor udvarában öregedett meg, vagy félszázadot töltött ott. Petrich végigharcolta a török és a napoleoni háborúkat, jókedvű agglegény maradt, akit a megcsontosodástól mindvégig megóvott művészi lelkülete, ritka fínom szellemessége. Beckers a zárkózott, korrekt német, Petrich a szókimondó magyar. Kisfaludy Sándort az előbbihez az őszinte tisztelet és megbecsülés szálai, Petrichhez meleg szeretet, igazi magyaros barátság kötelékei fűzték. János öccsén kívül, aki helyébe a nádori udvarhoz került, s talán János öccsénél is inkább, e két magasrangú katonával folytatott levelezése tartotta kapcsolatát a nádori udvarral.

A költőnek a kettőhöz írt levelei eddig, sajnos, nem kerültek

---

[27] Irodtört. Közlem. 1924. 58. l.

elő; de Beckers és Petrich leveleinek egyrésze megmaradt a költő hagyatékában s ma a Kisfaludy Társaság tulajdona.[1] E levelek alapján próbálunk közelebb jutni a két katonához s általuk megint Kisfaludyhoz.

Alig egy héttel Sándor Lipót nádor halála (1795. július 12.) után Ferenc királyunk az ifjú József főherceget Magyarország helytartójává nevezte ki. Első feladata a Martinovits-összeesküvés utolsó szálainak lebonyolítása volt. Körülbelül ezek befejezése után, mikor az 1797-iki nemesi fölkelés előkészítése következett, választotta meg az ekkor is alig húszéves ifjút az országgyűlés — és pedig maguk a rendek kívánságára, nem felsőbb nyomásra — Magyarország nádorává. (1796. november 12.)[2] Már ekkor kerülhetett melléje, de irataiban csak jó négyesztendővel később, 1801 elején találkozunk először udvarában az akkor már 42 éves[3] Westerstetteni gr. Beckers József őrnaggyal; már szárnysegéde és bizalmas embere a nádornak; az udvartartás lelke és kiváló diplomatája, akire a legkényesebb személyi feladatokat is bátran ruházza a főherceg. Nemcsak a cári udvarhoz akarja küldeni (magának Ferenc királynak szóbeli utasításaival) akkor, mikor Bécs és az orosz majdnem szembenáll egymással, a cár ridegen, sőt mereven fogad minden közeledést s a nádor vajúdó felesége, Mária Pavlovna hercegasszony az egyetlen kapocs a Kremlhez,[4] hanem a gyönyörű orosz hitves[5] halála után az új háztűznézés diplomáciai részét is reábízza. Amália bádeni hercegnővel tervezett házasságának, amelyet az anyacárnő javasolt, hamar szétfoszlottak a szálai s Beckers rövidesen Münchenben van, hogy a bajor választófejedelemnél egy Auguszta hercegnővel tervezett nász kilátásairól érdeklődjék.[6] 1805-ben már mint alezredes-főhadsegédet a napoleoni harcok közben a nádor a császárhoz küldi, aki a D'Avoust-tal kötendő fegyverszünet kérdé-

---

[1] Használatukra adott engedélyért s a nyújtott támogatásért itt mondok köszönetet Kéky Lajos t. barátomnak, a Kisfaludy Társaság főtitkárának.

[2] *József nádor iratai.* Kiadta Domanovszky S. I. 127. l.

[3] Petrich 34. levele (1840. január 11.) Kisfaludyhoz (a Kisfaludy Társaság levéltárában) „Gestern habe ich nur so viel erfahren; dass Beckers den 16. Jän. im Jahre 759. geboren. Im Ingen. Academie Protocol, und beym Rgmt. Savoy.-Drag. erscheunt Selber um 4—5. Jahr jünger. Hat folglich zeitlich zu lügen angefangen."

[4] *József nádor iratai.* I. 369. l.

[5] „Ich rechne nicht darauf, eine eben so schöne Frau, wie das erstemal, zu bekommen" — írja maga a nádor u. o. I. 604. l.

[6] L. részletesen u. o. I. 664—668. l.

sét is reábízza. Mégis: az udvarnak és magának a császárnak nagy bizalma sem volt elég reá, hogy József nádor kedves embere a kamarilla karjaiba szédüljön. Német származása, német anyanyelve, alapjában egészen német lelkülete ellenére sem tudta a nádori udvar magyarabb világának hatását elkerülni. Az államtanács, a haditanács nem bízott benne föltétlenül; a császár elé került titkos jelentések, információk enyhén, de ismételten meggyanusították. A Vay Miklós báró generális lefokozása végett megindult hajsza közben kiderült, hogy Beckers Vaynak jóbarátja. Azt is tudják róla, hogy külföldi szabadkőművesekkel (illuminátusokkal) összeköttetésben áll: mikor a nádor és udvara ellen a hamar hitelét vesztett Mednyánszky János báró helytartótanácsos, majd Somogyi János államtanácsos s velük a kamarilla támadásai megindulnak, ez utóbbi egyenesen föladatává tenné a kinevezendő országbírónak, hogy Beckers grófot tartsa szigorú megfigyelés alatt.[7] Egy évvel utóbb, 1806-ban Gr. Mailáth György jogügyi igazgató memoranduma is tudja róla,[8] hogy külső kapcsolatok „cinkosa" (Partisant), majd a nádor állítólagos „titkos rendőrsége" tagjának tartják.[9] Mindez szóljon Beckers javára s annál inkább, mert szinte naponként megfordul nála Vay Miklós,[10] legbensőbb barátai közé tartozik Barkóczy Ferenc gróf, a francia kapcsolatai miatt „gyanús" pestmegyei adminisztrátor — csupa jó hazafi és jó magyar ember — s a bécsi udvarhoz közelállók nem szívesen látják a nádor határtalan bizalmát Beckershez. Mikor pedig — 1808-ban — La Barthe francia emisszáriusnak útlevelet szerez, már veszedelmes összeesküvést szaglásznak az ügy mögött[11] és a király öccsüket, a primást kéri meg, hogy a nádorral lépjen érintkezésbe. Nem kétséges, hogy József főherceg megvédelmezte hű emberét, akit, íme, a magyarsághoz hajló rokonszenve kevert, legalább Bécs előtt, rossz hírbe. S magyar érzelmeit csakhamar bebizonyította, mikor urát az 1809-iki hadjáratba elkísérvén, a nemesi fölkelésnek támogatója s Kisfaludy Sándorral együtt védelmezője lett. Hihetünk őszinteségében, mi-

---

[7] U. o. II. 455. l.

[8] *Unterthänigste freimüthige Bemerckungen über die gegenwärtige politische Lage des Königreiches Ungarn.* U. o. II. 593. l.

[9] U. o. II. 738. l.

[10] U. o. II. 774. l.

[11] U. o. III. 155. l.

kor 1813-ban költőnknek gratulációját a tábornoki kinevezéshez megköszönvén,[12] így ír:

„Ich befinde mich nun in der ungarischen Uniform, und ich schätze mich glücklich auch äußerlich meine unbedingte Ergebenheit gegen eine Nation beweisen zu können, die mich wohlwollend in Ihre Mitte aufgenommen hat, und mich mit unzähligen Merkmalen von Vertrauen und Gewogenheit beglückte, welche ich lebenslang zu rechtfertigen bemüht seyn werde, da ich mit den hohen Tugenden derselben vertraut, und hiervon durchdrungen bin, und nichts sehnlicher wünsche, als im Dienst des Königs und *des Vaterlandes* mein Leben zu endigen. Ich lege hierbey die Beurtheilung über die Erfüllungen dieser Gesinnungen mit Vertrauen an das Herz fähiger Biedermänner, worunter ich Sie lieber Freund, vorzüglich verehre."[13]

Kisfaludy Sándor, mint említettük, akkor került Beckers gróffal először kapcsolatba, mikor az új nemesi fölkelés első szelére Görög és Verseghy támogatásával a nádorhoz fordult. Általa juttatta el a főherceghez beadványát s tőle tudta meg, hogy a háború kitörése esetén megfelelő beosztásra van kilátása.[14] Neki küldte el a *Hazafiúi Szózatot* is. Bevonulásakor, mint szárnysegéd, Beckers mellé került s együtt dolgozott vele. A hivatalos *Napló* vezetését bízták rá s ennek adatait egyre Beckerstől kapta. Viszonyuk nem volt meleg: a grófnak fent jellemeztem egyénisége̋ből következik, hogy a hivatalos távolság mindíg megvolt közöttük. De érintkezésük szívélyes volt: Beckers udvariasan bánt a nádornak nagyon rokonszenves költővel, meg tudta becsülni, sőt értékelte a *Himfy* szerzőjének országos hírnevét és a szolgálaton kívül is kedves volt hozzá. Mikor az insurrectió fölöszlatása után Budára költöztek, a királyi palotában négyszobás lakosztályt ajánlott föl a költőnek arra az esetre, ha feleségét is Budára akarná hozni: a közös szolgálat a szokott hivatalos hangnál mégis kissé közelebb hozta őket egymáshoz.

Még szorosabb lett a viszony közöttük, mikor az insurrectió történetének megírását — a napló és hiteles adatok: harcjelentések és iratváltások alapján — a nádor költőnkre bízta. Kisfaludy e munkát már csak otthon, Sümegen akarta végezni és végezte is: ezt pedig csak Beckers gr. előzékenysége tette lehetővé. Az iménti

---

[12] 26. levele Kisfaludy Sándorhoz (KTL.), 1813. május 2.

[13] Már 1808. október 11-én is azt írja Kisfaludynak (KTL., 4. levele): „Das Vertrauen, womit ich in Ungarn beglückt bin, welches sich auf die edelste Art... *bis zu meiner Naturalisierung ausdehnte,* wird mich in jedem Unternehmen im Dienst *des Vaterlandes* zur genauesten Erfüllung meiner Pflicht an der Seite des gerechtesten Fürsten anregen."

[14] HhM. 547—550. l.

föllebbvaló most készséggel szolgálta ki alantasát s bocsátotta rendelkezésére és küldötte el neki a szükséges iratokat, amelyek az ezredek jelentéseinek, a főhadiszállás irattárának már költőnk megkezdte rendezése közben kezéhez jutottak. A főherceg kiszabta elveket, rendelkezéseket ő közölte a költővel. Természetesen ő terjesztette a nádor elé s annak cenzúrája és jóváhagyása után Bécsbe a munka négy önálló részét; egész lélekkel vett részt Kisfaludy munkájában,[15] osztozott felfogásában, elösmerte igazságát — és sajnálattal látta, hogy a rajongó hazaszeretettel írt kötetnek Bécsben inkább kellemetlen visszhangja lett, mint méltó és megillető jutalma.[16]

Ez persze nem lehetett oka, hogy jóviszonyuk s levelezésük megszakadjon. Örömmel írja meg Beckers, hogy Alvinczy tábornagy temetésén (1810. decemberében) a nádori ezredben látta költőnk öccsét — nyilván Károlyt: „er ist gesund und man ist mit ihm *sehr zufrieden.*"[17] Katonai ügyeken túl mindíg akad néhány jó szava a költőhöz, akit *Hunyady*-drámájának megjelenésekor melegen üdvözöl: „Ich fühle mich sehr glücklich ein Geistesprodukt *meines alten Freundes* vor Augen zu haben, welcher schon durch frühere Werke sich die gelehrte Welt von Ungarn höchst verbindlich machte, und nun, in der Wahl des Gegenstandes, in der Reinheit der Sprache und des Rhytmus, die Palme erworben."[18] Ha talán csak mások, vagy éppen a főherceg visszhangja volt is e nyilatkozat, figyelem jele volt. Ez az utolsó levele Bekkersnek, amely Kisfaludy hagyatékában ránk maradt. — Ezen a tavaszon házasodott meg s a levél befejezése meleg köszönetet mond költőnknek gratulációjáért. Nem lehetetlen, hogy az 57 esztendős tábornok, mint új férj, költőnknek nem is igen írt többé. De nem tűnt el végképpen Kisfaludy Sándor szeme elől: költőnk ezután is megfordult a nádornál — ilyenkor mint régi bajtársak találkoztak — és Beckersről mindíg hallott egyet-mást egy élesnyelvű, közös barátjuktól: Petrich Andrástól.

---

[15] In der Geschichte der Rgmter — írta pl. 11. levelében (KTL.), 1810 szept. 19. — sind mehrere einzelne Thaten von Offizieren, Unter Offizieren und Gemeinen beschrieben, welche in den Ordens- und Medaillons-Gesuchen nicht vorkommen. Daher ersuche ich Sie . . . einen Auszug solcher Thaten mir zu übersenden ... Sie darf doch wegen des guten Erfolges diese Mühe nicht reuen."

[16] HhM. 1931. 60—61. l.

[17] KTL. 13. levél, 1810. december 2.

[18] U. o. 28. levél, 1816. május 30.

A két katonaember nem szerette egymást. Pedig régi ismerősök voltak s mikor 1808-ban Gomez altábornagy — Petrichnek, úgylátszik, régi jóakarója — Károly főherceg és a főhaditanács nevében a Ludoviceum igazgatójának Petrichet ajánlja. Beckers a nádornál nagyon kezére jár.[19] Az insurrectióban együtt vannak, Beckers a nádor mellett Kisfaludyval,[20] Petrich pedig mint Gomez de Parientosnak, a főhadiszállásmesternek helyettese, majd utóda.[21] A hadjáratot együtt élik át; befejezésül a nádor mindkettőjüket tábornokká szerette volna előléptetni. A császár már kijelentette János főhercegnek, hogy egy ideig senkit sem nevez ki tábornokká, Petrich azonban kihallgatást kér a főhercegtől[22] és, mivel mint vezérkari ezredes soron volt, kikövetelte előléptetését, amely november 20-án megtörtént.[23] Beckers miatt azonban több idősebb ezredest mellőzni kellett volna[24] s ezt a nádor még azon az áron sem tudta elérni, hogy fizetését maga vállalta volna.[25] Bizonyára ez is némi féltékenységet keltett Beckersben, amit csak később feledtetett v. b. t. t. címe és hogy Gr. Szapáry János helyébe a nádor főudvarmestere lett. Jóviszonyukat leginkább kései házassága zavarta meg. A kegyelmes asszony (Hochgeborene von Drach) viselkedése sehogysem volt Petrich inyére és sokat élcelődött rajta; a grófné ezt bizonyára érezte is: az udvarnál az asztalt kettéválasztották s Beckers főudvarmester asztalánál felesége, Kisfaludy János, a szárnysegéd, Privitzer titkár és néha a zsidó Hirschl, a háziorvos ültek,[26] — a másiknál Révay báróné, a főhercegasszony udvarmesternője, leánya, huga és Petrich. Hogy

---

[19] Bachó László, *A Ludovika Akadémia története.* 1930. 46. és 52. l.

[20] Kisfaludy följegyezte Beckersről (HhM. 280. l.), hogy az insurrectió összes szolgálati és gyakorlati szabályait (természetesen ezt úgy kell érteni, hogy a vezérkar irányításával) ő dolgozta ki, a nádor hadiszállásának egész levelezése reá nehezedett, a nádort mindenüvé, még veszedelmes helyzetekbe is elkísérte, de önálló haditénnyel, a maga elhatározásából intézkedve is tanuságát adta bátorságának és lélekjelenlétének. — Bachó id. m. szerint (98—106. l.) a Ludoviceum tanítástervének elkészítésében is része volt.

[21] HhM. 82. l.

[22] *József nádor iratai.* Id. kiad. III. 793. l.

[23] U. o. III. 871. l.

[24] U. o. III. 841. l.

[25] U. o. III. 840. l.

[26] „Doctor der eleganten Krankheiten in Pest, der das unerwartete Glück hatte seine Excellenz (Beckers) zu *renovieren.* Ist aber gegenwärtig nicht ganz wohl zu sprechen; denn die Hebräer wollen weniger Complimente und mehr Geld: ein Grundsatz, der Sr. Exc. ganz fremd von jeher war." Petrich 1. levele Kisfaludyhoz (KTL.) 1819. márc. 31.

Beckersné mint igyekszik uralkodni az egész társaságon — Révayné helyébe vágyik, — arra legcsalhatatlanabb példa a férje, aki, mióta megházasodott, Petrich gúnyolódása szerint ‚so gebeugt einher schleicht, dass auf seinem Aesopsrücken ‚wenn nicht ein Tátika, wenigstens ein Rezi gemächlich Platz fände.[27] Az asszonynak tulajdonítja Petrich, hogy szegény Kisfaludy Jánost Bekkers majdnem állandóan éjjel 2 óráig az iróasztalnál tartja.

Csípős megjegyzéseinek híre járja és kettejük viszonyát végkép megrontja, hogy a rossznyelvű élcelődés előbb-utóbb, természetesen elferdítve, visszakerül Beckersékhez s a gróf, a helyett, hogy sértett becsületéért bajtársát kérdőre vonná — bizonyára nem akarta a helyzetet kiélezni — „aus dem schlesischen Drachennest, der Heimath seiner theuern Hälfte, geborenen von Drach“[28] írásban a főherceghez fordult. A nádor is írásban figyelmeztette Petrichet eljárásának helytelenségére, de azt Petrichnek nem sikerült megtudnia, hogy mivel sértette meg bajtársát. Ezt hangsúlyozta válasziratában is — „ich gedachte noch, írja költőnknek, mit vieller Salbung der liebenswürdigen Eigenschaften der gebornen von Drach; denn hierüber herrscht nur eine Stimme, dass seyt ihrem Einflug in die k. Burg Ruhe und friedliche Eintracht ausgezogen sind.“[29] — s nagyon meglepte a főherceg újabb leirata, hogy az időközben „aus jenem Elyseischen Kartoffel-Tempe,“ „aus dem preyssischen Eldorado“ visszatért Beckers *hajlandó* vele kibékülni, ha Petrich az *első* lépést megteszi. Erre pedig emberünk nem volt kapható, hiszen azt sem tudta, mivel sértette meg Beckerst. E helyett rendre kinyomozta és kérdőre vonta a pletykák terjesztőit, a főherceg előtt pedig kihallgatáson csak annyit ismert be, „dass ich mich über dem gut Czigeunerisch beschlagenen Pantoffl, den seine ausländische Gemahlin so gut zu benutzen weiss, lustig gemacht habe.“ A főherceg ezúttal igen kurta volt hozzá, de azontúl a régi kedvességét tapasztalta. Bizonyos, hogy Beckers és felesége kissé gőgösen — Petrich szerint „inhuman“ is — viselkedtek, de meg kell adni, hogy az egykori szárnysegéd a nádornak mindvégig jobbkeze, nagyon hűséges embere maradt, odanőtt a nádori udvarhoz s ha voltak is gyengéi (kivált feleségének nagyratörése miatt), érdemei nagyobbak. Mint egy Ankerschmidt honosodott magyarrá, idekerült németből érzelmeiben is magyar, s nemzetünknek jó barátja lett. Kis-

---

[27] 2. levele (u. o.) 1822. febr. 2.

[28] 3. levél (u. o.) 1822. május 10.

[29] U. ott.

faludynak is végig jóakarója maradt s bár költőnk Petrichtől minden hibájáról értesült, maga csak jót mondhatott s hálával emlékezett róla. Petrich-csel ettől fogva Beckersnek minden kapcsolata megszűnt; leveleinek sem témája többé; csak haláláról számolt be Kisfaludynak: 1840. elején a több mint 80 esztendős főudvarmestert ismételten szélütés érte. A főherceg a híres Stáhly doktort hívatta s az a zajló Dunán át sietett hozzá, a főhercegasszony délelőtt, délután órákat töltött hűséges emberük mellett — mitsem használt: január 14-én Beckers meghalt, öt árvát hagyva maga után.[30] Kisfaludy Sándor is bizonyára megkönnyezte egykori jóakarójának halálát.

3.

Petrichnek eddig egyenes, szókimondó természetén kívül csak csipős gúnyolódásaival, éles nyelvével ösmerkedtünk meg. Pedig költőnknek ez a barátja egy mindenképpen kiváló, jellemes ember s azontúl nagy tehetség is volt, akinek nevét a magyar művészettörténet is szívesen emlegeti, életének történetét eddig is kutatta, emlékét pedig a Ludovika-Akadémia is híven őrzi.[1] Mielőtt Kisfaludyval haláláig váltott leveleire térnék, éppen ezért ismerkedjünk meg pályafutásával, amelynek ismeretét több adattal sikerült kibővítenünk.

Hanusfalvi Petrich András 1765. november 25-én Mitrovicán született,[2] de dunántúli, közelebbről: zalai származás volt. Nagyatyját hazafias viselkedéséért agyonlőtték. Apja közel 40 esztendőn át előkelő állami tisztviselő (Kgl. Beamter) volt[3], aki mindkét

---

[30] „Die Witwe soll sich geäussert haben entweder nach Wien, oder nach Bayern auf das Gut ihres Sohnes umzusiedeln. Wenn *Westerstetten* das Gut ist? — so muss sich selber stark erhoben haben; denn zu meiner Zeit war Westerstetten — ¾ Stunde ober Mannheim, am Rhein — ein miserabler Hühnerhof" — gúnyolódik még utoljára Petrich: 33. lev. Kisfaludy Sándorhoz, (id. h.) 1840. április 15.

[1] A Petrich Andrásra vonatkozó irodalom: Éber, *Művészeti Lexikon.* Bachó László id. m. — Schoen Arnold, *Petrich András.* A Műbarát, 1922. — Kazinczy levelezése 10. kötet. — Tudományos Gyűjtemény 1819. V., 1820. VII. — Bayer József cikkei Művészet, 1904., 1906., 1909. — Nagy Iván cikke, Századok, 1874.

[2] Sírfölirata a vizivárosi temetőben. A sírkő képét és feliratának facsimiléjét l. Bachó id. művében.

[3] „... Meine Voreltern dieser Linie im Dienst des Vaterlandes Ersterer erschossen, letzterer 36 Jahre und noch länger gestanden..." 14. levele Kisfaludyhoz (KTL.) 1827. ápr. 27. — U. o. 20. levél, 1827. december 29: „Mein Vater (war) Kgl. Beamter."

fiát, Andrást és Károlyt[4] katonai pályára szánta. András középiskolai tanulmányai után — amelyek során 1782-ben mint humanista a szegedi piaristák tanítványa volt — valószínűleg a bécsi mérnöki akadémiát végezte el, majd a katonasághoz került. 1788-ban egy Petrich hadnagy szolgál a híres székely huszárezrednél; a mi emberünk-e, nem tudjuk. De tudjuk, hogy részt vett II. József török háborújában[5] s a szisztovai béke után, 1791-ben mint mérnökkari főhadnagy került Bécsbe.[6] Útja Szegeden át vitt, ahol egykor nagyatyja és maga is tanult. A szegedvárosi esperesplébános, Petrich József — miként egykor atyját, most őt is — figyelmeztette, hogy bizonyosan családjából, a zalamegyei Petrichekből való a fiatal főhadnagy is. Már atyja is, aki 1796-ban halt meg, gondolt rá, hogy a zalai atyafiságot megkeresse, nemességét a vármegyével igazoltassa és esetleges jogait érvényesítse — Petrichünk a török háború idejében magának Sándor Lipót főhercegnádornak atyjához e tárgyban írt több levelét olvasta,[7] — de minthogy királyi tisztviselő volt, így is „in usu nobilitatis" élt, nem volt szüksége rá sem neki, sem katona-fiainak, pereskedni pedig nem szeretett. Családi iratait a nádor leveleivel együtt Temesvárt a kir. sóhivatalnál helyezte el, ahol húszévenkint a fölös iratokat rendszeresen megsemmisítették. Az insurrectió idejében Báró Ghyllány — éppen Kisfaludy Sándor előtt — megkérdezte, hogy a zalai Petrichekből való-e, majd Felsőbüki Nagy Ignác is megismételte a kérdést; tőlük értesült róla, hogy Kaczorlakon él egy Petrich József — jóval később Kisfaludy Sándor, majd Boldizsár segítségével sokat kutatta származását, de igazában dülőre nem jutott. Sok munkával és utánjárással megállapította, hogy 1332-ben Felsőmagyarországon már voltak Petrichek[8] s egy Kalymenicz-Petrich Miklós II. Ulászló király korában már birtokos nagyúr volt. Egy ilyenforma nemzedékrendet is össze tudunk állítani a felkutatta adatokból:

---

[4] Öt évvel volt fiatalabb nála s 1829. augusztus 23-án, Pancsován halt meg.

[5] „Mehrere haben Regimenter bekommen, die noch unter der Ruthe zitterten, als *ich bereits den Türken Krieg gemacht hatte.*" 21. lev. 1828. január 31.

[6] „Im Jahre 1791. als ich nach dem Türkenkriege aus der Temesvárer Garnison als Ingenieur-Oberlieutenant nach Wien übersetzt, Szegedin passierte... " 20. (id.) levelében.

[7] U. ott.

[8] 15. levelében (u. o.) 1827. május 13.

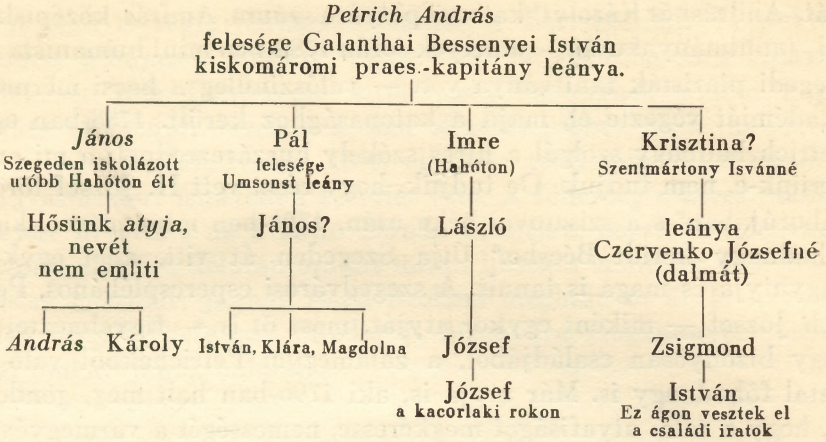

Fáradozásait azonban időnkint megúnta s arra gondolt, hogy a vármegyétől processus, formalitások és huzavona nélkül — „vor einigen eingeschlichenen, anderen präkeren Ausländer oder nobilitisierten Juden-Gesindel" — hazafias érdemeiért kapja meg zalai nemessége elösmertetését, mert a Királyért és Hazáért vérzett s így a magyar nemesember kötelességeit teljesítette.[9]

Mindez már öregkori fáradozása volt. Egyelőre térjünk vissza a Bécsbe került fiatal főhadnagyhoz, akinek utóbb hivatalos iratok ismételten kiemelik kiváló képzettségét, nyelvismereteit (magyarul, németül, latinul és több szláv nyelven beszélt) ritka elméleti és gyakorlati tudását:[10] Bécsben nyilván tovább képezte magát. 1793-ban azonban már ismét harctéren van, ezúttal a francia háborúban. 1794-ben Valenciennes ostromában vesz részt s a bécsi hadi levéltár adatai szerint ....„der Oberlieutenant Petrich aber, welcher sich bei der Belagerung von Valenciennes ausgezeichnet hat, seye zum Generalquartiermeister Staab übersetzt worden und bemerket, dass sobald es thunlich seyn wird, werde denselben in eine höhere Charge zu bringen die Anzeige zu machen nicht entstehen."[11] Valóban még ugyanabban az évben mint századossal találkozunk vele a vezérkarnál.[12] Valenciennes

---

[9] 14. lev. (u. o.) „Verzeihen Sie mir einen Abflugh, der mir durch die Feder floss, durch flüssigeres, heisseres Blut, dass bey jeder Erinnerung an unsere Magnaten, wie dermalen die Meisten ausgeartet sind, meine Adern durchströmt."

[10] Károly főherceg levele a nádorhoz, Bachó id. m. 49. l.

[11] Hofkriegsrat (az alábbiakban *HKR.)* Prot. 1794. D. 74. l.

[12] U. o. Prot. 1794. G. 35. l.

ostromát egyik legrégibb művészi alkotásában is megörökítette: Hadi Múzeumunk őrzi a rézmetszetet.[13] Valószínű, hogy továbbra is — de most már a vezérkarnál — a harctéren maradt és hosszú évekig résztvett a napoleoni háborúkban.

1799-ben az olasz harctéren találkozunk vele. Napoleon, egyiptomi útja után csak nemrég kötött ki Ajaccioban s a konzulátusát megteremtő államcsiny után, januárra új háború híre járt, mire a bécsi udvar Oroszországgal megegyezett és egy orosz hadtest segítségül már bevonult Galiciába, Délitáliában Macdonald csapatával szemben osztrák túlerő állt. Ehhez is orosz segítség érkezett Herceg Volgonszky tábornok parancsnoksága alatt, mely Livornóban szállt partra. Macdonald a „parthaenopaei köztársaság" védelmére Nápolyban állt: Hohenzollern vezérőrnagy Petrichre bízza, hogy az orosz sereget Livornóból Nápoly felé irányítsa.[14] Az olasz harctérről hamarosan Bajorországba jut: 1800 elején mint őrnaggyal Donaueschingenben találkozunk vele[15] s ugyanez év augusztus 1-től november 30-ig Salzburgban mint „Mappierungsdirekteur" működik,[16] de már december 3-án megint Bajorországban van s Károly főhercegnek Hohenlindennél vívott szerencsétlen ütközetében, amely Napoleon előtt a Bécsbe vívő útat mármár megnyitotta (csak egy Ausztriára szégyenletes békekötés állította meg egyenlőre, 1801, febr. 9.)[17] — meg is sebesült.[18]

1803—1805. között Salzburgot, majd Tirolt járja; a salzburgi hercegség háromszögelését reábízták és ez volt az akkori topografiai munkák legsikerültebbike:[19] de a Rovereto-Trient-Bozen-Innsbruck vonalon is terepfelvételeket, katonai térképeket készít; 1806-ban mint alezredessel találkozunk vele s a következő évben már vezérkari ezredes.[20] Ez időből való egy gouacheképe, amely al-

---

[13] Barcsay—Amant Zoltán dr. huszárfőhadnagy szíves értesítése.

[14] HKR. Prot. 1799. A. 8717. l.

[15] Lev. Kisfaludyhoz, 1823. október 29. „Zu Petervardein traf ich mehrere Veteranen an, unter welchen vorzüglich der commandierende FML. Siegenthal ein alter Freund und Kriegs Camerad von mir war, den ich seyt Donau Eschingen 1800 nicht sah."

[16] HKR. Prot. 1802. G. 2968. l. szerint neki ezért havi 40 frt. pótlékot (Direkteurs Zulage) utaltak.

[17] Fournier, *Napoleon életrajza* (M. T. Akadémia) I. 339. l.

[18] Levele Kisfaludyhoz, 1830. február 5. „. die Blesur, die ich in der Schlacht bey Hohenlinden (wo EH. Johan commandirte) erhalten ....."

[19] L. Nagy Iván cikkét, Századok, 1874. 191. l.

[20] Barcsay-Amant főhadnagy szíves közlése a katonai sematizmusból.

pesi tájat ábrázol[21] — nyilván tiroli útjából. S nyilván nem egy képe született ekkor, amelynek ma már nyoma sincs.

Ekkoriban, mint vezérkari (a General Quartiermeister Staabhoz beosztott) ezredes Bécsben, a főhaditanácsban működik, Károly főherceg-generalisszimusz kedvelt embere, Gomez de Parientos altábornagy mellett. Kiváló katonai és mérnöki szaktudásával és szeretetreméltó egyéniségével itt is hamarosan megnyeri fölebbvalóinak rokonszenvét s mikor az 1808 : VII. t. c. végrehajtásául a nádor a Ludoviceum megszervezéséhez fog, s tanácsért november 3-án Károly főherceghez fordul, ez az új magyar tisztképző akadémia igazgatójának, Gomez tanácsára, Petrich András vk. ezredest ajánlotta.[22] József főherceg magáévá tette a generalisszimusz véleményét s fölterjesztése alapján I. Ferenc 1809. február 16-án aláírta Petrich kinevezését.[23] A vezérkari tiszt nemes feladat elé állott s a legnagyobb kötelességtudással óhajtott munkájának látni, de bensejében áldozatnak tekintette, hogy az állást elfogadta, mert becsvágyának nem ez volt a remélt munkatere.[24] Pedig, hogy az eszmét mennyire méltányolta, mutatja, hogy az igazgatásért a törvény értelmében neki járó évi 2.514 forint illetményét sohasem vette fel, hanem mindvégig a Ludoviceum alapjára adta.[25] Az iskola megszervezéséhez is nagy igyekvéssel látott. A nádor parancsára tanulmányozta a bécsi Mérnöki Akadémia rendjét és Beckers gróffal együtt végezte az első tennivalókat, dolgozott az Akadémia épületének szánt váci Theresianum átalakításának tervein.

Mindezt megszakította a nemesi felkelés meghirdetése: az insurrectiós csapatok vezérkari főnöke, régi fölöttese, Gomez altábornagy maga mellé, helyettesül kívánta őt — így kerültek össze a nádor főhadiszállásán maga József főherceg, Petrich, Beckers és Kisfaludy Sándor, s itt szövődött a nagy költő és a tehetséges festőművész-katona sirígtartó barátsága.

---

21 Schoen Arnold id. cikke, 54. l.

22 Bachó id. m. 47. l.

23 U. o. 51. l.

24 Idézett 14. levelében: „Meine Verdienste für das Vaterland, die ich ... durch das Opfer, dass ich *aus meiner Carriere getretten* und die Direction, ja die Organisierung des Ludoviceums übernommen, gebracht und geleistet" stb.

25 U. ott.

4.

Barátságuk mindvégig őszinte, meghitt és közvetlen volt. Elsőnek bizonyosan a zalai származás hozta őket egymáshoz közelebb; mint említettük, Ghyllány báró kérdezősködése hívta föl a költő figyelmét s a költő zalaisága Petrichét egymásra. Ez a kérdés témájuk maradt Petrich haláláig: Kisfaludy Sándor, de öccse Boldizsár is, személyesen ösmerték azt a Petrich József kacorlaki birtokost, aki hamarosan önként jelentkezett a híres katonarokonnál s ettől kezdve haláláig ostromolta a rokonság ürügyén pénzt kérő leveleivel, birtokmegváltási terveivel, nem egy körmönfont hazugsággal — s a jószívű Petrich tábornok mindíg adott, juttatott a „rokonnak", gyermekei nevelését segítette, de — sohasem hitt neki. Ez az örökkéélő, de többnyire kellemetlen tárgy volt a kezdete barátságuknak, de soha, egy pillanatig sem megzavarója. Két jó dunántúli magyar ember találkozott egymással, megértették egymást, meglátták egymásban az emberi és művészi értékeket és megszerették egymást.

Gyakran találkoztak. Petrich már rövidesen az insurrectió felosztását követő években szívesen jár Balatonfüredre, s nagy az öröme, hogy barátját ott találja. 1822-ben Győrött találkoznak össze — Kisfaludy a vásárra jön, Petrich Bécsbe utazik — 1827-ben Petrich csak azért megy le Sümegre, hogy barátját lássa, 1828-ban előre örül a költő pesti útjának; Velencébe, Veronába menet mindíg Sümeg felé veszi útját, bizonyára együtt vannak Károly temetésén is, s mikor egyízben Munkácson jár, ott is Sümegre, találkozásukra emlékezik — arra a délutánra, mikor a költő szőllejében hangyák milliárdjai röpködtek körülöttük (a semmittevők a magasban) s lenn ugyanannyi szorgos kis állat viaskodott az életért.

Még többet leveleztek. Csak Petrich levelei vannak meg — de ezek leplezetlenül szólnak a legbizalmasabb ügyekről is, háborúról, politikáról, katonákról, sőt magáról az udvarról is. Egyízben éppen azért nem ír Bécsből, mert úgy hallja, ott levélcenzúra működik; máskor meg éppen arról panaszkodik, hogy levelei elvesznek: „Welchen Satan plagt *schon wieder* die Neugierde zu erfahren, was unter uns schriftlich verhandelt wird?"[1] A levelek legszebb részletei azonban nem a hírek, hanem azok a leírások, amelyekben a fáradhatatlan ember utazásairól beszámol. Megkapó természetérzéke van. A magyar délvidék gyönyörű an-

[1] 27. levél (KTL.) 1829. április 26.

golparkjain — Ecskán Lázár ezredesnél, Zsombolyán[2] Csekonics grófnál, Lovrinban Liptay bárónál, Gyulán Hegelmüller birtokán — nem győz csodálkozni („überhaupt fand ich bey denen Banater Grundherrn eine starke Vorliebe für Engl. Parcs"),[3] megbámulja a szerette Alföldet, a tanyákat és szállásokat, amelyeket Gyulától Szolnokig csak két „falu" tör meg, Csaba és Szarvas (bár úgy hallja, ezeknek 20 ill. 10 ezer lakosuk van); gyönyörködik a Tiszapart ingoványaiban, Titel felé: inkább tengerhez, mint posványokhoz hasonlít a kép s nagy az öröme a mezőhegyesi 4.000 angol, arabs, spanyol és kiváló erdélyi paripában, amelyeket 1000 ember gondoz. De ép így örül — a Rajnától Nápolyig — messze földet megjárt ember az Alduna vidékének, Zimonynak és Belgrádnak, Pancsovának vagy Péterváradnak is: a természet néki mindenütt gyönyörűség, és mindenütt — téma. Nemcsak azért, mert megértő barátnak írhat róla, hanem téma, amelyet festhet, rajzolhat, rézbe metszhet. Kisfaludynak írt leveleiben is vagy 20—25 képéről van szó: azon a tíz kis rajzon kívül, amellyel 1822-ben a főhercegasszonynak kedveskedik, megírja, hogy lefestette Nagyszombatot — ezt a „piszkos" várost („ärgerte mich die schönen breiten Gassen allenthalban bemistet zu finden"), amelynek képét a sok torony és a nagy épületek mégis széppé teszik — Péterváradról 1823. őszén több látképet is fest: ekkoriban a déli határ éppen úgy megihleti, mint előbb a Balaton. Egy öreg, 84 esztendős nagybátyja halt meg ekkoriban, aki reá hagyta mindenét; így, akarva — nem akarva, a Kúnságon át ment Péterváradra, Karlócára, (ahol Sztratimirovits metropolitával is hosszasan elbeszélgetett),[4] majd Belgrádba. Belgrád is megfogja; előbb a várost, majd a Kálvária több részletét festi meg, Zimonynak egy részletét, Pancsovát, a kilátást Pancsováról Belgrádra, Zimonyt a belgrádi környékkel, Zimonyt a Kardosról, végül Ecskát is Titel felé s a „fehér mocsarat" (weißer Morast), amely mint láttuk, a tengerre emlékeztette. 1829-ből való Munkács várának képe.

Már a húszas évek eleje óta Kisfaludy Sándor egész baráti körével jóviszonyban van. Mindenekelőtt jólösmeri költőnk test-

---

[2] „Hatzfeld sieht eher einem Städtchen, als Marktfleck ähnlich; mehrere Bauern besitzen stockhohe Häuser; wenige unter ihnen, die ihre Weste nicht mit silbernen Knöpfen von der Grösse Welscher Nüsse besetzt haben". (U. o.)

[3] 4. levél, 1823. október 29.

[4] U. ott.

véröccseit: Jánost, akivel az udvarnál együtt van, Bódit, akinek jogászi képességeit sokra tartja, és leginkább Károlyt: az *Aurora* közli is négy metszetét. Gyakran látja is őt,[5] üzen vele a költőnek:[6] „Neues haben wir nichts in Ofen; von Pesth wird Ihr Bruder im *Carbonari Mantl* alles umständlicher als ich, zu erzählen wissen."[7] Jó viszonyban van Sághy Ferenccel is, az Egyetemi Nyomda igazgatójával, Kisfaludy Sándornak még pozsonyi diákéveiből jóbarátjával, többször találkozik Mailáth János gróffal, a Himfy fordítójával és igazi jóbarátság fűzi Döbrentei Gáborhoz. A *Gyula könyvéhez* szívesen rajzol illusztrációkat. Döbrentei írja meg költőnknek, ha Petrich beteg s ilyenkor persze gyakran fordul meg az ősz tábornok lakásán (Úri-utca 33.); viszont Petrich is híven beszámol róla Kisfaludynak, hogy 1840-ben meg Döbrentei betegeskedik: „er hütet schon seyt vielen Wochen mit einem Knieschmerz das Bett" (reuma kínozza) s hogy Miss Pardos, aki a hídépítő Clark Ádám rokona, még mindíg Pesten jár; a főherceg is fogadta, sőt Petrichnél is volt ebéden: meg akart ösmerkedni a művésszel, akinek öccsével, mikoriban az Velencében a tengerészeti ügyek referense volt, Konstantinápolytól Orsováig együtt utazott hajón.[8] — Természetesen ösmeri Petrich Liszt Ferencet is, akinek ekkoriban, úgy látszik, Vácott kellett volna hangversenyeznie.[9] „Liszt hat sich über das noch gehende Eis in einem Schiffchen herüber ziehen lassen und fuhr sogleich postaliter nach Raab, wo er vom Bischof Sztankovits in Pontificalibus erwartet wird. Es war höchste Zeit, dass er abreiste, wodurch er einer grossen Verlegenheit vorbeugte, nachdeme dass vom Waitzner Bischof angekaufte Ludovicaisch. Gebäude seiner künftigen Bestimmung nach hergestellt — noch nicht ist."

De legérdekesebbek talán azok a sorai, amelyek Széchenyi Istvánról szólnak. Az egykori „Stefferl", aki az insurrectió idejében éppen Petrichhez volt beosztva, már megjelent a közélet színterén. Az Akadémia megalapítását az országgyűlés már elhatározta. Most — 1826. végén — a Kaszinó van a pesti társaság beszélgetéseinek homlokterében:

---

[5] „Ihren Bruder Karl sehe ich öfters." 3. levél (KTL.) 1822. május 10.

[6] 13., 23. levél: „Karl wird Ihnen selbst sogleich davon in Kenntniss setzen." 1828. május 5.

[7] 27. levél (u. o.) 1829. április 26.

[8] 33. levél (u. o.) 1840. január 15.

[9] U. ott.

„Indessen wir doch wieder seyt einigen Wochen von der Ettablierung eines fortwährenden Casino in Pesth, sehr nachdrücklich gesprochen und Stepherl Szécsényi soll in der Absicht vor kurzem in Pesth gewesen seyn, ein dazu schickliches Locale aufzufinden. Ob er solches wirklich aufgefunden, ist mir nicht bekannt. Einige behaupten: die Cárolyis haben ihr Palais dazu angetragen. Wenn es zu Stande kommt, so sollen sie ein ordentliches Detaille davon erhalten; aber ich fürchte, dieses erbauliche Project wird in Kurzen denen Übrigen — Ludovicei, Musei, Gelehrten-Academie; Pferde Bildungs-Anstallten — einverleibt und ad acta deponiert seyn. Bis jetzt ist nur das Pferderennen zu Stande gekommen:"

Petrich sem az Akadémia, sem a Kaszinó megteremtésében nem hitt. Széchenyit azonban szerette, ép oly mértékben, ahogyan Zichy Károlyt gyűlölte: az utóbbinak tulajdonította, hogy a nádornak nincs elég befolyása a császárra; 1827-ben boldogan írja: „soviel ist aber vollkommen annehmbar: dass seytdem Carolus Zichy in Fegefeuer oder gar Hölle sich befindet, der E. H. Palatinus vollkommen Einfluss und des Königs Vertrauen gänzlich besitzt.[10] Petrich magyar érzésének szép bizonyítékai e sorok — de nem meglepőek: ha valaki, hát Beckersen kívül leginkább ő volt tisztában a nádor politikai helyzetével. S kinek írhatta volna meg inkább, mint annak, aki közibük való volt, Kisfaludy Sándornak.

A jóbarát bizalma és szeretete közvetlenebbül is megszólal a levelekben. Szegedy Róza hosszas betegeskedésén a maga tapasztalataival is szeretne segíteni. Örömmel írja meg a költőnek 1824-ben, hogy ezúttal a főherceg háziorvosa, von Würtler is elmegy Balatonfüredre. Eljár volt katonapajtásuknál, Ekstein orvosnál is, benne bízik legjobban a költő, — „vielleicht finde ich dieses Perpetuum mobile heute zu Hause" — hogy tőle recepteket kérjen. S ha ezek sem használnának Kisfaludyné görcsös fájdalmai ellen, (1826) „so trette ich sodann als Artz auf, und mit einem sehr einfachen Mittel, das schon viellen geholfen hat": mikor Olmützben 1805-ben már negyedszer volt kólikája és görcse, egy nyugalmazott őrnagytól kapta a szert: mivel ötödször már nem jött rá a kólika, magán nem próbálta ki, de minden asszonynak használt, akinek ajánlotta. Részvéttel hallja utóbb (1829), hogy Róza állandóan betegeskedik s örömmel, hogy 1830. telén jobban van.

Érdekes — és új dolog nekünk — hogy Kisfaludy ekkoriban ismételten avval a tervvel foglalkozik, hogy elhagyja Sümeget és

---

[10] 11. levél (u. o.) 1827. március 17.

Rendekre költözik át. „Wie es scheint, írja neki Petrich,[11] so haben Sie noch immer den Gedanken nach dem Juden Nest Rendek umzusiedeln. Nein! damit bin ich gar nicht einverstanden.“ S ahogy öregszenek, egyre kedélyesebb lesz Petrich hangja; 1835. nagyon havas decemberében ezeket a kedves sorokat írja: ..„was konnte natürlicher folgen, als die passende Vermuthung, dass Freund Alexander samt seinem sonst bewiesenen seltenen Fleiss im Schreiben. in den höheren Somlóer Gefilden tief unter dem Schnee begraben oder in der Fülle von Wein versunken sich befand. Da der Schnee schon seit längerer Zeit verschwand und die neue Lese auch bereits eingekältert allüberall ist, so verspreche ich mir ganz zuversichtlich, dass ich mit meiner schriftlichen Visite nicht ungelegen anklopfen, und auf ein freundlich brummendes „Szabad!“ eintreten werde.“ Már előbb írt volna — de hová? „Der eine sagte mir, Sie wären in Raab. Ein anderer: Sie seyen in Günz. Ein dritter, vierter, Sie befinden sich in Somló. Der fünfte — prekärer Unheilbringer Fünfter! — behauptete: Sie seyen mit ihrer Gemahlin nach Gross-Mariazell verreisst!!! Beym Brama! Ich glaubte es nicht; aber das alte Sprichwort, Exempla trahunt, setzte mir doch einen etwas mehr als halbgewachsenen Floh, zum Glück aber in das linke Ohr, durch welches ich viell schwerer höre.“

Petrich tud arról a kósza hírről is, hogy költőnk harmadszor is házasodni készült, sőt, hogy megnősült. Megint tréfásan, de tapintatosan ír róla utolsó levelében: „Brama sey gelobt! Das *Pesther Tagesblatt* ddto 27. 1. M. hat uns endlich durch die mitgetheilte Kunde: «der Dichtergreis von Seite des Szalaer Comitats als Bevollmächtigter des Füreder Theaters, etc.» — auss dem Traume erwacht, dass sie sich entweder in *the Honey Moon!* vulgo Flitterwoche eines *neu Verheuratheten,* oder gar nicht mehr unter den Lebenden befinden. Eine Stunde später nach Empfang dess Tagblattes erhielt ich — Brama sey noch einmahl gelobt! — Ihr werthes Schreiben ddto 24. — welches zu unserm wahren Vergnügen das Gegentheil vollkommen bestätigte. Wir haben so doch nicht fruchtlos am 18-ten d. auf Ihre Gesundheit Tokayer getrunken,[12] wenn gleich der Toast auf die Aufforderung der Cousine Katinka «Lassen wir auch die Todten noch leben!» aufgebracht wurde.“

---

[11] 28. levél (u. o.), Arad, 1829. szeptember 28.

[12] Kisfaludy Sándor nevenapján.

Még mindketten éltek, s jókedélyét egyikük sem veszítette el. Pedig mindketten sok keserűségen, csalódáson estek át. A költő nemcsak Szegedy Rózát, költeményeinek Lizáját vesztette el, nemcsak második, ifjú feleségét temette el, de azt is látnia kellett, hogy egy új nemzedék már nem ünnepli, nem érti, sőt nem is méltányolja. Nehezen élte bele magát e tudatba. De még nagyobb keserűsége volt, hogy a nemesi fölkelés emlékét bántalmazták, kigúnyolták: ennek megvédése maradt utolsó életcélja.

Petrich András 1826-ban altábornagy lett, de a Ludovika igazgatásától ezután hamarosan megvált. (Az iratokat éppen Kisfaludy Jánosnak kellett átadnia). Híre járt, hogy Bécsbe helyezik; ez ellen nagyon kikelt — csak nehezen változtatták meg ezt a tervet — s már 1827. decemberében örömmel újságolja Kisfaludynak, hogy Budán marad mint „Fortifications Districts Director in Ungarn." Tart ugyan tőle, hogy ez a dicsőség nem sokáig tart, előbb-utóbb a műszaki vezérkarhoz, sőt — nem tudja, hogy jut hozzá — a legfelsőbb hadbírósághoz kerül Bécsbe; de nem így történt — hanem még rosszabbul. Már 1828. elején elkedvetlenedett. „Lange, muss ich Ihnen aufrichtig bekennen, lange mehr will ich den Narren nicht spielen und mich herumtummeln lassen, während andere, notierte Eseln mit reichen Decken noch immer ausgezeichnet werden ...," Ehhez a keserűséghez egy évvel utóbb súlyos betegségen esik át: „in Jänner (1829) befand ich mich auf der Chaussé nach einer anderen Welt," s novemberben éri a kellemetlen hír:

„Dem E. H. Johann, meinem gnädigsten Chef hat es gefallen, mich nach Verona zu übersetzen, und das blos aus dem Grunde, weil ein Oberster, der hahin beordert und in Marsch begriffen bereits war, aber nur bis Wien kam, alldort samt seiner Familie Gnädigst. Herrn unter einem Thränenfluth überwies: daß ein FML., der nicht verheyrathet, leichter nach Italien reisen und dort leben kann, als ein Oberster, der beynahe 30 Jahre in Olmütz sich wohl seyn ließ, der bis zum Obersten avancierte, ohne eine feindliche Kugel pfeiffen gehört zu haben; der Hasen jagte und Hühner schoß, während der FML. selbst gejagt und *wiederholt angeschoßen wurde* — und ich soll jetzt im Winter, nach einer heuer überstandenen Todeskrankheit diese Reise — so gleichgültig verdauen, als befände ich mich noch in meinem Wayland-Leutnants-Stiefeln".

Mindenesetre elmegy Veronába, „indeme ich seit Anbeginn meiner Militärischen Laufbahn, wie es das Reglement vorschreibt, gewohnt sey, unbedingt dahin zu gehen, wohin man mich befehligt" — de csak a következő év tavaszán. S már most megírja,

hogy poggyász nélkül megy, mert nem sokáig marad ott. De soká nem tudja halasztani utazását, még orvosi bizonyítványokkal sem: 1830. február 5-én már sürgetést kap s a parancs „nicht so scharf, als *genialisch grob* abgefasst" érkezett. Ez kellett Petrichnek. Most már hivatalosan is kiönthette mérgét:

„Den FML. und Vice-Genie Director hab ich als Kameraden mint einer Essenz von Lauge gewaschen, daß er bestimmt noch nicht trocken ist, weil er meine Exhortation noch nicht beantwortet hat. Den E. H. aber hab ich ehrfurchtsvoll zu verstehen gegeben, daß mir bishero derley Befehle ganz fremdt waren; und das ich der Blesur, die ich in der Schlacht bey Hohenlinden (wo Er commandierte) erhalten, vorzüglich es verdanken muß, daß ich nicht nach Verona sogleich aufbrechen kann".

Mindez nem használ, — megy (Sümegen át megy, hogy Kisfaludyt lássa) — de csak azért, hogy hamarosan, még ugyanebben az évben, 1830-ban visszatérjen Budára, nyugdíjba.

Kisfaludy Sándorral még gyakran találkozott. Gyakran volt Füreden is és kedvtelve festett aquarell karikatúrákat régi, kedves bajtársáról, öreg barátjáról:[13] amint pipájával hadonázva szaval, vagy boldog megelégedéssel merül alkotásának, a balatonfüredi színháznak szemléletébe. 1842. március 31-én írja néki utolsó levelét. Beckers már két esztendeje meghalt. Kisfaludy a nádorról érdeklődik és Petrich — nem kis keserűséggel — felel neki:

„Von dem Gnädigsten Herrn weiß ich Ihnen nichts zu sagen, denn man sieht und hört nichts vom ganzen Hof. Nur zuweillen begegnet man Eine oder die Andere — fahrend! Der Todt der E. H. Hermine soll Ihn etwas stark anfangs ergriffen haben. Da es mit meinem Gehör schlechter, als besser wird, so habe ich mich vom Hof so gut als vollkommen zurückgezogen. Exeat aula, qui Salonae esse cupit! hat schon der H. Augustin geprediget. Es muß schon damals in der Mode gewesen seyn, daß man ausgepresste Citronen unter den Tisch wirft..."

Ezek az utolsó sorai a költőhöz. Nyár elején még elmegy Füredre. s itt még egyszer találkoznak. A derék magyar katonaember, nyolc hadjárat hőse, 77 éves korában, 1842. október 2-án halt meg; Budán temették el, a vizivárosi temetőben. „Hadban dicsőn, békében jámborul, ész, tudomány, míveltség, művészet díszeivel" élt, — hírdeti sírfelirata. Két évvel utóbb követte őt Kisfaludy Sándor is. József nádor, aki 1840. óta kétévenkint temette el rendre három hűséges emberét, mint a legfiatalabb, utolsónak ment el 1845-ben.

---

[13] A Kisfaludy Társaság birtokában.

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

143